

УДК 061.1ЄС

РУДІК Олександр Миколайович,

канд. політ. наук, доц., доц. каф. права та європейської

інтеграції ДРІДУ НАДУ, докторант ДРІДУ НАДУ

**РОЗРОБЛЕННЯ ПОЛІТИКИ В ЄС:
НОВІ ПІДХОДИ В КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ
БІЛЬШ ДЕМОКРАТИЧНОГО СОЮЗУ**

Розглядаються нові підходи Європейської Комісії до розроблення політики ЄС в контексті курсу на розбудову більш демократичного Союзу. У межах дискусії щодо сценаріїв майбутнього ЄС-27 до 2025 р. Європейська Комісія запропонувала пакет реформ, що охоплюють весь цикл публічної політики, які мають на меті підвищити відкритість та прозорість у процесі прийняття рішень та розроблення політики в ЄС. Аналізуються пропозиції та практичні кроки Європейської Комісії щодо посилення ролі принципів субсидіарності та пропорційності як основних елементів підходу до поліпшення ефективності регулювання в ЄС. Оскільки цей підхід ґрунтується на фундаментальних процесах оцінювання, оцінюванні впливу та консультацій із зацікавленими сторонами, Європейська Комісія вживає необхідних заходів щодо повнішого залучення до процесу розроблення політики ЄС парламентів, регіональних законодавчих зборів та місцевих органів влади держав-членів. Робиться висновок про те, що активне залучення всіх зацікавлених сторін і всіх урядових рівнів протягом всього циклу політики та поліпшення взаємодії з ними на основі принципу «активної субсидіарності» ознаменувало собою важливі зміни в процесі розроблення політики ЄС, що сприятиме розбудові більш демократичного союзу.

Ключові слова: публічна політика, європеїзація, сценарії майбутнього ЄС-27, європейська інтеграція, розроблення політики ЄС.

Rudik O. M. The EU's policymaking: new approaches in the context of a more democratic Union development

The article deals with the Commission's new approaches to the EU's policymaking in context of a more democratic Union development. The Commission proposed a package of reforms covering the entire policy cycle aimed to boost openness and transparency in the EU decision-making and policymaking processes. In this regard, the Commission's proposals and practical steps to strengthen the role of subsidiarity and proportionality as key elements of the approach to better regulation in the EU are being analyzed. Since this approach is based on fundamental evaluation processes, impact assessments and stakeholder consultations, the Commission takes the necessary steps to more fully engage the national parliaments, regional legislative assemblies and local authorities of the Member States in the EU policymaking process. It is concluded that the active involvement of all stakeholders and all government levels throughout the policy cycle and improving their interaction with them on the basis of the principle of «active subsidiarity» has been an important change in the European Union's policy process that will foster the development of a more democratic Union.

Key words: public policy, Europeanization, scenarios for the future of EU-27, European integration, EU policymaking.

Постановка проблеми. Після декларації, ухваленої у березні 2017 р. главами держав-членів та урядів ЄС в Римі з нагоди 60-річчя Європейського Союзу, Голова Європейської Комісії (ЄК) Ж.-К. Юнкер ініціював публічну дискусію про майбутнє Європи до 2025 р. Основою для дискусії стали розроблені ЄК п'ять ілюстративних сценаріїв того, в якому напрямі ЄК може розвиватися, залежно від прийнятих керівництвом ЄС та лідерами держав-членів рішень. ЄК спеціально наголосила, що жоден із цих сценаріїв не являє собою детального плану майбутнього Європи і що кінцевий результат, безсумнівно, буде відрізнятися від будь-якого окремо взятого сценарію. У вересні 2017 р. Ж.-К. Юнкер запропонував Європейському Парламенту та Раді ЄС Дорожню карту розбудови більш об'єднаного, сильного та демократичного союзу, заснованого на трьох принципах, навколо яких має згуртуватись ЄС – свобода, рівність і верховенство права. Фактично, Дорожня карта стала ще одним, шостим сценарієм. Водночас ЄК продовжила зусилля з деталізації

запропонованих нею сценаріїв, зокрема доволі консервативного з них, який передбачав звуження кола повноважень ЄС та зосередження його зусиль та ресурсів лише на вибраних пріоритетних сферах. З цією метою ЄК розробила шляхи зміцнення ролі принципів субсидіарності та пропорційності в процесі розроблення політики ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пропозиції Європейської Комісії щодо посилення ролі принципів субсидіарності та пропорційності в процесі розроблення політики ЄС викликали зацікавленість як серед учених, які досліджують перспективи подальшого розвитку ЄС, так і серед науковців, чії дослідницькі пріоритети стосуються підвищення ефективності європейського врядування та подолання так званого дефіциту демократії в ЄС.

У зв'язку з цим серед наукового доробку європейських учених можна виділити праці Х. Бадінгера, Дж. Річардсона, В. Шмідт, М. Вуда, К. Янніріса, Д. Петрича, А.-Л. Хегенауер та інших авторів. Учених цікавить широкий спектр питань, які стосуються аналізу запропонованих ЄК сценаріїв майбутнього розвитку ЄС та оцінювання їх впливу на процес європейської інтеграції загалом та в контексті Brexit і виборів до Європейського Парламенту в травні 2019 р. зокрема. Досліджуються також питання сумісності чинної правової та інституційної систем ЄС з концепцією багатошвидкісної Європи, на якій базуються деякі зі сценарії майбутнього союзу, необхідності розроблення нової інституційної архітектури ЄС, яка б забезпечила ефективне та легітимне європейське врядування. Щодо принципів субсидіарності та пропорційності, то учених цікавлять практичні шляхи посилення ролі національних парламентів у процесі розроблення політики ЄС та збільшення їх впливу на європейський законотворчий процес.

Ключовими першоджерелами для дослідження є щорічні звернення Голови ЄК Ж.-К. Юнкера до Європейського Парламенту щодо становища ЄС у 2017 р. та 2018 р., повідомлення ЄК, присвячені майбутньому ЄС та ключовим напрямкам його реформування, а також робочі документи цільової групи з питань субсидіарності та пропорційності, зокрема звіт.

Метою статті є з'ясування сутності нових підходів ЄК до розроблення політики ЄС у контексті стратегії розбудови більш демократичного союзу.

Виклад основного матеріалу. Нинішній склад ЄК каденції 2014 – 2019 рр. зосереджується на важливих питаннях, поклавши в основу своєї діяльності політику, що ґрунтується на фактичних даних (науково обґрунтована політика), і більш ефективне регулювання. Від самого початку своєї каденції вона запропонувала чітко визначені робочі програми, орієнтовані на десять пріоритетів Голови ЄК Ж.-К. Юнкера [1]. ЄК завжди підкреслює, що вона прагне бути помітною, роблячи важливі речі, і непомітною в інших випадках.

Принципи субсидіарності та пропорційності є основними елементами порядку денного ЄК щодо ефективнішого регулювання, що підкреслює пріоритети під час підготовки нею пропозицій щодо політики. ЄК Ж.-К. Юнкера інвестувала значні ресурси в підвищення ефективності регулювання, яке зараз є невід’ємною частиною її «генетичного коду» [16, р. 1]. Уроки, винесені з минулого досвіду, погляди та позиції зацікавлених сторін і громадянського суспільства твердо зайняли своє місце в процесі формування політики до того, як було запропоноване нове законодавство. Зусилля ЄК нещодавно були визнані Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), яка за результатами огляду регуляторної політики (2018 р.) визнала ЄК лідером стосовно здійснення належної регуляторної практики [10]. Однак ЄК не збирається зупинитися на досягнутому і розглядає пакет реформ, що охоплюють весь цикл політики, який вона запровадила в травні 2015 р. Мета цих реформ – підвищити відкритість та прозорість у процесі прийняття рішень ЄС, поліпшити якість нових законів шляхом оцінювання впливу законопроектів та поправок до існуючих правових актів, а також для сприяння постійному та послідовному перегляду існуючих законів ЄС. Критичний аналіз буде зосереджений на уточненні та подальшому вдосконаленні політики ефективного регулювання, у тому числі стосовно дотримання принципу субсидіарності та пропорційності.

Такий критичний аналіз відбувається одночасно з роздумами щодо майбутнього Європи, які ЄК ініціювала у Білій книзі, оприлюдненій 1 березня 2017 р. У ній наведено п’ять основних сценаріїв подальшого розвитку союзу, кожен з яких надає можливість поглянути на стан справ в ЄС у 2025 р. [17, р. 15 – 25]. Щоб стимулювати започатковану Білою книгою дискусію, ЄК спільно з Європейським Парламентом і зацікавленими державами-членами започаткувала проведення в різних містах і регіонах ЄС кампанії «Дебати щодо майбутнього Європи», у межах якої

відбулось понад 2 000 публічних заходів, під час яких європейці мали можливість висловити свої думки щодо майбутнього Об'єднаної Європи [16, р. 1]. Коментуючи цей процес обговорення у своєму щорічному зверненні до Європейського Парламенту щодо становища ЄС у 2017 р., Ж.-К. Юнкер запропонував своє бачення більш єдиного, сильного та демократичного союзу, заснованого на свободі, рівності та верховенстві права [11]. Для продовження цієї роботи та просування її вперед Голова ЄК Ж.-К. Юнкер створив Цільову групу з питань субсидіарності та пропорційності з метою критичного огляду всіх сфер європейської політики та для переконання, що союз діє лише там, де він створює додану вартість, та, зокрема, більш глибокого аналізу сценарію № 4 «Робити менше, але ефективніше», згідно з яким ЄС зосередить увагу і обмежені ресурси на меншій кількості сфер спільної політики [17, р. 22].

ЄК уже досягла певного прогресу в пошуку шляхів більш ефективної імплементації політики ЄС, роблячи менше на рівні союзу та більше на національному рівні. На сьогодні більш ніж 97 % заходів надання державної допомоги (підтримки) здійснюються безпосередньо на національному, регіональному або місцевому рівнях, відповідно до чітко визначених критеріїв і без попереднього затвердження ЄК. Розширення повноважень національних органів з питань конкуренції також дозволило їм застосувати близько 85 % рішень антимонопольного законодавства, прийнятого з 2004 р. [16, р. 2]. Запропоноване ЄК спрощення процесу імплементації Спільної сільськогосподарської політики (ССП) іде з визнання нею різноманітності місцевих умов в усьому ЄС та повертає відповідальність національним органам влади для забезпечення прийняття ними ефективних та цільових рішень, спрямованих на підтримку сільського господарства та збереження навколишнього середовища.

Запроваджені Маастрихтським договором принципи субсидіарності та пропорційності лежать в основі всього того, що зараз робить ЄС. Відповідно до ст. 5 Договору про Європейський Союз (ДЄС) межі повноважень ЄС визначаються принципом надання повноважень, відповідно до якого ЄС діє в межах повноважень, наданих йому державами-членами згідно з договорами заради досягнення визначених у них цілей. Повноваження, яких не має ЄС згідно з договорами, залишаються за державами-членами. Відповідно до принципу субсидіарності у сферах, що не

належать до його виключної компетенції, ЄС діє лише в тому випадку, якщо держави-члени не можуть належним чином досягти цілей запропонованого заходу на центральному, регіональному або місцевому рівнях, а натомість це краще здійснити на рівні ЄС з огляду на масштаби або результати запропонованих заходів [5, р. 6 – 7].

Контроль за дотриманням цього принципу є по суті політичним питанням, покладеним на політичні інституції ЄС і національні парламенти держав-членів. Саме з огляду на це Ж.-К. Юнкер у своїх Політичних керівних принципах від 15 липня 2014 р. підкреслив важливість посилення взаємодії з національними парламентами як спосіб наближення ЄС до своїх громадян [8, р. 13]. Протоколи № 1 «Про роль національних парламентів у Європейському Союзі» та № 2 «Про застосування принципів субсидіарності та пропорційності» договорів визначають роль національних парламентів у ЄС та надають їм можливість контролювати дотримання принципу субсидіарності. ЄК та Європейський Парламент мають надсилати свої проекти законодавчих актів та змінені проекти, які обґрунтовуються з огляду на принципи субсидіарності та пропорційності, національним парламентам, а Рада ЄС – проекти законодавчих актів, ініційовані групою держав-членів, Судом ЄС, Європейським центральним банком або Європейським інвестиційним банком. Національні парламенти можуть протягом восьми тижнів надіслати Головам Європейського Парламенту, Ради ЄС та ЄК обґрунтований висновок із викладом того, чому вони вважають, що зазначений проект не відповідає принципу субсидіарності. У разі коли обґрунтовані висновки національних парламентів щодо невідповідності проекту законодавчого акта принципу субсидіарності становлять щонайменше третину всіх голосів (кожен із парламентів має по два голоси), ЄК або інші ініціатори проекту законодавчого акта можуть вирішити зберегти, змінити або відкликати проект, обґрунтувавши своє рішення. У випадку коли стосовно проекту законодавчого акта, що підлягає звичайній законодавчій процедурі, існує проста більшість голосів національних парламентів, ЄК має обґрунтувати, чому вона зберігає свою пропозицію (якщо вона не відкликає документ або не вносить поправки), а Європейський Парламент і Рада ЄС повинні розглянути пропозицію на предмет її сумісності з принципом субсидіарності. Якщо проста більшість членів Європейського Парламенту або 55 % членів Ради ЄС вважають, що проект законодавчого акта порушує принцип субсидіарності, він надалі не розглядається.

Суд ЄС має юрисдикцію щодо позовів про порушення принципу субсидіарності законодавчим актом, які подають держави-члени (або про які вони повідомили від імені своїх національних парламентів) або Комітет регіонів у межах своїх повноважень [5, р. 206 – 207].

На практиці субсидіарність полягає у визначенні найкращого рівня врядування для розроблення та імплементації політики. ЄС повинен щось робити лише там, де це необхідно і де його дії мають очевидні переваги над заходами, які вживаються на національному, регіональному або місцевому рівнях. Потенційна додана вартість дій ЄС та ціна бездіяльності ЄС (часто називають «вартістю відсутності Європи») є тісно пов'язаними поняттями [9]. Політична оцінка того, чи може певний інструмент політики ЄС розглядатись як додана вартість, змінюється з часом, залежно від політичних пріоритетів, що існують на даний момент.

Відповідно до принципу пропорційності заходи ЄС за змістом та формою не виходять за межі того, що є необхідним для досягнення цілей договорів. Протокол № 2 більш детально визначає вимоги пропорційності до проектів законодавчих актів. Будь-який фінансовий або адміністративний тягар, який покладається на ЄС, національні уряди, місцеві й регіональні органи влади та економічних операторів, має бути зведений до мінімуму і бути спільномірним з цілями, яких необхідно досягти [5, р. 207]. Для ЄК це означає, що її амбітна політика має здійснюватися в найпростіший та найменш затратний спосіб і уникати бюрократичної тяганини. Мова йде про ретельне узгодження інтенсивності запропонованого заходу з тим, чого потрібно досягти. Пропорційність є наріжним каменем політики поліпшення ефективності регулювання ЄК та її Програми з регуляторної придатності та ефективності (REFIT) [12]. Суд ЄС є кінцевим арбітром пропорційності й може припинити дії, які, як він вважає, порушують цей принцип.

З огляду на важливість правильного застосування обох принципів, а також тісні зв'язки ЄК з національними парламентами та на вимогу ст. 9 Протоколу № 2 договорів вона публікує щорічний звіт з обох цих питань. Річний звіт про відносини між ЄК та національними парламентами у 2017 р. та щорічний звіт про застосування принципів субсидіарності та пропорційності за 2017 р. супроводжували публікацію «Повідомлення Європейської Комісії щодо зміцнення ролі цих принципів у процесі розроблення політики ЄС» від 23 жовтня 2018 р.

Отже, субсидіарність та пропорційність є основними елементами підходу ЄК до поліпшення ефективності регулювання, який ґрунтується на трьох фундаментальних процесах оцінюванні, оцінювання впливу та консультаціях із зацікавленими сторонами. ЄК інвестувала значні ресурси в удосконалення свого підходу, що помітно поліпшило оцінку субсидіарності та пропорційності:

1. ЄК підвищила прозорість, легітимність та підзвітність своєї роботи. Веб-сторінка «Внесок до законотворчості» дозволяє зацікавленим сторонам повною мірою брати участь у роботі ЄК протягом усього циклу політики: від надання зворотного зв'язку щодо первинних ідей до коментарів стовно прийнятих ЄК пропозицій та проектів її делегованих і виконавчих актів [6].

2. Публічні консультації супроводжують усі основні ініціативи ЄК, а найважливіші з них згодом будуть доступні всіма 24-ма офіційними мовами ЄС.

3. ЄК підготувала перші комплексні керівні принципи щодо посилення ефективності регулювання в травні 2015 р. та завершила їх основне оновлення у 2017 р. Ці керівні принципи та інструменти слугують керівництвом у роботі співробітників ЄК протягом усього циклу політики [3], а також оновили рекомендації щодо того, як оцінювати субсидіарність та пропорційність. Вони публікуються з метою сприяння подальшому залученню Європейського Парламенту, Ради ЄС та інших зацікавлених сторін до процесу розроблення політики ЄС.

4. Створено Комітет з питань регуляторного нагляду, трьох членів якого залучено поза межами європейських інституцій. Ця незалежна рада перевіряє якість оцінювання впливу та окремих оцінок існуючого законодавства і оприлюднює всі висновки. Позитивний висновок комітету щодо впливу є необхідним, бо інакше ЄК має публічно пояснити, чому вона вирішила продовжити. Слабкі сторони аналізу субсидіарності та пропорційності (наприклад, потреба в діях ЄС є сумнівною з точки зору цих принципів, а цілі дій у сфері певної політики ЄС є нечіткими) є одними з найчастіших причин негативних висновків комітету [13, р. 20].

5. Експерти створеної у 2015 р. платформи REFIT допомагають ЄК у пошуку рішень для спрощення існуючого законодавства. У межах платформи прийнято понад 80 висновків, яким сприяв представник комітету регіонів.

6. У квітні 2016 р. Європейський Парламент, Рада ЄС та ЄК підписали нову Міжвідомчу угоду про поліпшення законотворчого процесу, яка охоплює всі аспекти

ефективного регулювання, включаючи субсидіарність та пропорційність, прозорість законодавчої процедури, використання делегованих актів та щорічне багаторічне програмування політичних пріоритетів. Застосування цих інструментів підвищення ефективності регулювання сприяло розробленню ЄК більш пропорційного законодавства [4]. Ефективне застосування законодавства ЄС також є важливим для того, щоб його передбачені вигоди були впроваджені на практиці. Оцінювання впливу допомагає забезпечити ефективну імплементацію. Вони доповнюються більш стратегічним підходом до імплементації та дотримання законодавства ЄС, у тому числі шляхом надання допомоги державам-членам у правильному застосуванні законодавства ЄС, а також шляхом зосередження процедур боротьби з порушеннями на системних проблемах, коли примусові дії ЄК можуть реально змінити ситуацію.

Як уже зазначалось, у листопаді 2017 р. Голова ЄК Ж.-К. Юнкер створив Цільову групу з питань субсидіарності, пропорційності та аналізу сценарію «Робити менше, але ефективніше» у складі членів Європейського Парламенту, національних парламентів та Комітету регіонів (по 3 особи) та під головуванням першого заступника Голови ЄК Ф. Тіммерманса [7]. Перед Цільовою групою були поставлені завдання розробити рекомендації щодо ефективнішого застосування принципів субсидіарності та пропорційності в роботі інститутів ЄС, визначити сфери політики, в яких відповідальність або повноваження можуть бути повторно делеговані чи безумовно повернуті державам-членам, а також знайти способи активнішого залучення місцевих та регіональних органів влади в процес розроблення та імплементації політики ЄС. Протягом лише півроку Цільова група дала всебічну та цілеспрямовану відповідь на ці питання, спираючись на внесок у процес підготовки доповіді багатьох зацікавлених сторін [15].

У звіті Цільової групи від 15 липня 2018 р. надано дев'ять рекомендацій разом із низкою заходів, спрямованих на їх реалізацію. Вони охоплюють процес розроблення ЄК політики ЄС, роль національних парламентів у розгляді законодавчих пропозицій ЄК та законодавчу процедуру як таку. Основними висновками звіту є такі:

– необхідно запровадити нові методи роботи протягом усього циклу політики з метою прийняття більш досконалих законів, заснованих на спільному розумінні принципів субсидіарності та пропорційності;

– потрібна «активна субсидіарність» (тобто поліпшення взаємодії з усіма зацікавленими сторонами, місцевими та регіональними органами влади протягом усього циклу політики), яка посилює роль місцевих і регіональних органів влади та національних парламентів, а також сприяє визнанню того, що робить ЄС;

– ЄС повинен ефективніше використовувати ресурси та визначити пріоритети своїх дій, але немає жодних підстав для повторного делегування державам-членам визначених договорами повноважень або цілих сфер політики [2, р. 4].

Багато рекомендацій Цільової групи стосуються практичного застосування концепції поліпшення ефективності регулювання. ЄК підтримала висновок Цільової групи щодо необхідності посилення застосування принципів субсидіарності та пропорційності під час розроблення політики ЄС як частини більш широкого порядку денного у сфері регулювання. У ЄК наголошують на важливості повнішого залучення до процесу політики ЄС 41-ї палати національних парламентів держав-членів, 74-х регіональних законодавчих зборів, 280-ти регіональних та 80-ти тис. місцевих органів влади, які перебувають на передньому краї імплементації законодавства ЄС [16, р. 6]. Активна субсидіарність і новий спосіб співпраці з цими структурами допоможуть забезпечити належну імплементацію існуючих напрямів політики, зміцнюючи водночас розуміння та відповідальність за те, що робить ЄС.

На сьогодні ЄК підбиває підсумки реалізації політики підвищення ефективності регулювання та активно з'ясовує думки всіх зацікавлених сторін [14]. Метою ініціативи зі з'ясування думок є визначення того, чи можна інструменти політики поліпшення регулювання використовувати більш ефективно та результативно, включаючи посилення ролі субсидіарності та пропорційності в процесі розроблення політики ЄС.

Висновки. Таким чином, ЄК розробила і запропонувала цілеспрямовану та пріоритетну програму політичних ініціатив. Основним завданням цієї програми є намір ЄК діяти лише там, де це необхідно, і з тих питань, які дійсно мають значення для ЄС. ЄК позитивно сприйняла важливий висновок звіту Цільової групи про те, що ЄС робить додатковий внесок (є корисним) у всіх сферах своєї діяльності. Водночас серед інститутів та держав-членів ЄС зміцнилося розуміння того, що з тими ресурсами, які є в наявності, у певний момент вони більше не зможуть вирішувати проблеми, які постали перед ними. З огляду на це ЄК погодилася з Цільовою групою,

що її діяльність повинна бути побудована на основі чітких пріоритетів, а використання ресурсів має стати ефективнішим. Одним з аспектів є швидке прийняття пропозицій ЄК щодо наступної Багаторічної програми фінансового розвитку, що є необхідним для забезпечення ЄС ресурсами, яких він потребує. Цільова група також запропонувала новий спосіб роботи на основі активної субсидіарності та більш динамічного залучення всіх зацікавлених сторін і всіх урядових рівнів протягом усього циклу політики. Це ознаменувало важливу зміну в процесі розроблення політики ЄС, що сприятиме підвищенню якості та легітимності прийнятих правових актів (законів). ЄК визначила ряд змін, які вона має намір зробити у відповідь на звіт Цільової групи, і тепер пропонує Європейському Парламенту, Європейській Раді, Раді ЄС, національним парламентам, національним урядам, місцевим і регіональним органам влади розглянути ці зміни та відреагувати на них.

Список використаних джерел

1. **10 Commission** priorities for 2015 – 2019. – Retrieved December 2, 2018, from : https://ec.europa.eu/commission/priorities_en.

2. **Active** Subsidiarity. A new way of working: Report of the Task Force on Subsidiarity, Proportionality and «Doing Less More Efficiently». – Retrieved December 20, 2018, from : https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/report-task-force-subsidiarity-proportionality-and-doing-less-more-efficiently_en.pdf.

3. **Better** regulation: guidelines and toolbox. – Retrieved December 15, 2018, from : https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/planning-and-proposing-law/better-regulation-why-and-how/better-regulation-guidelines-and-toolbox_en.

4. **Completing** the Better Regulation Agenda: Better solutions for better results: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. – Strasbourg, 24.10.2017 COM(2017) 651 final. – Retrieved December 15, 2018, from : https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/completing-the-better-regulation-agenda-better-solutions-for-better-results_en.pdf.

5. **Consolidated** texts of the EU Treaties as amended by the Treaty of Lisbon. – Retrieved December 18, 2018, from :

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/228848/7310.pdf.

6. **Contribute** to law-making. – Retrieved December 20, 2018, from : https://ec.europa.eu/info/law/contribute-law-making_en.

7. **Future** of Europe: President Juncker creates Task Force on «doing less more efficiently». – European Commission’s Press release, Brussels, 14 November 2017. – Retrieved December 21, 2018, from : http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-4621_en.htm.

8. **Juncker Jean-Claude**. A New Start for Europe: My Agenda for Jobs, Growth, Fairness and Democratic Change. Political Guidelines for the next European Commission / Jean-Claude Juncker. – Retrieved December 20, 2018, from : https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/juncker-political-guidelines-speech_en.pdf.

9. **Mapping** the Cost of Non-Europe, 2014 – 2019: Study / Fourth edition, December 2017. Retrieved December 20, 2018, from : [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/603239/EPRS_STU\(2017\)603239_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/603239/EPRS_STU(2017)603239_EN.pdf).

10. **OECD** Regulatory Policy Outlook 2018. – Retrieved December 5, 2018, from : <https://www.oecd.org/governance/oecd-regulatory-policyoutlook-2018-9789264303072-en.htm>.

11. **President** Jean-Claude Juncker’s State of the Union Address 2017, Brussels, 13 September 2017. – Retrieved December 20, 2018, from : http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-17-3165_en.htm.

12. **REFIT** – making EU law simpler and less costly. – Retrieved December 20, 2018, from : https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/evaluating-and-improving-existing-laws/refit-making-eu-law-simpler-and-less-costly_en.

13. **Regulatory** Scrutiny Board: Annual Report 2017. – Retrieved December 20, 2018, from : https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/rsb-report-2017_en.pdf.

14. **Stocktaking** of the Commission’s «better regulation» approach. – Retrieved December 20, 2018, from : https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/initiatives/ares-2018-2332204_en.

15. **Task** force on subsidiarity, proportionality and doing less more efficiently. – Retrieved December 20, 2018, from : https://ec.europa.eu/commission/priorities/democratic-change/better-regulation/task-force-subsidiarity-proportionality-and-doing-less-more-efficiently_en#report.

16. **The principles** of subsidiarity and proportionality: Strengthening their role in the EU's policymaking: Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. – Strasbourg, 23.10.2018 COM(2018) 703 final. – Retrieved December 22, 2018, from : https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/communication-principles-subsidiarity-proportionality-strengthening-role-policymaking_en.pdf.

17. **White** Paper on the Future of Europe: Reflections and scenarios for the EU27 by 2025. – Retrieved December 20, 2018, from : https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/white_paper_on_the_future_of_europe_en.pdf.

Надійшла до редколегії 03.12.18